

Sultan II. Mahmut Devri Servet Vergisi Uygulamasında:
Lefke Emlak Defteri Örneği
Ayla Efe*

Giriş

Sultan II. Mahmut 31 yıl süren iktidarının son senesinde, Hüdavendigâr ve Gelibolu sancaklarında mal mülk sayımı yapma kararı almıştı. Örfî vergileri, ihtisap resmini, her türlü angaryayı ve muafiyetleri de kaldıran 7 Ağustos 1838 tarihli bu karar; bir “adalet girişimi” olarak sunulmuş ve devrin resmî gazetesinde ilan edilmişti.

1838 senesi, bürokratik birçok kurumun ismen var olduğu bir sene idi. Mesela Maliye Nezareti (28 Şubat 1838), ihdas edilmesinden henüz birkaç ay geçmişti. İktisadi açıdan, tağşişin arttığı, İngiliz ticaret antlaşması görüşmelerinin tamamlanmadığı, Osmanlı, İngiliz, Fransız ve Rus ilişkisinin ikili ve çok taraflı düzlemde yeniden şekillendiği ve Mehmet Ali ile yeni bir savaşın ayak seslerinin duyulmaya başladığı bir dönemdi. Peki ama böyle bir ortamda bu karar neden alınmış olabilir? Ve neden bir “adalet girişimi” olarak ilan edilmiştir herkese? Ve elbette ki Sultan II. Mahmut’un 31 yıllık iktidarının icraatları içinde bu mal-mülk sayımı ne anlam ifade eder?

Literatürde “müceddid olduğu kadar gevur” sıfatlarıyla da tanımlanan bir padişahın siyasetinin seyrini anlamak açısından son derece önemli olan bu sorular ne soruldu ne de sorgulandı uzun yıllar. Çünkü II. Mahmut’un iktidarının son yılında yapılan bu sayımla ilgili bilgi, “tamamlanmadığı” yönündeydi. Bu kabulün kaynağında da Takvim-i Vekâyi’de (TV) 5 Mart 1839 tarihli bir haber vardı. Tahririn tamamlanamadığı ve gelecek seneye ertelendiğinin ilan edildiği bu haber, daha sonraki çalışmalarda referans kabul edilip, aynen tekrar edilmişti. Tanzimat’ın 1840’dan itibaren uygulanmaya

* Prof. Dr., Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Eskişehir/TÜRKİYE, aefe@anadolu.edu.tr

başlamasıyla da Sultan II. Mahmut'un bu sayımının akıbeti artık hiç sorgulanmamıştı.¹

Sultan II. Mahmut'un mal-mülk sayımı üzerindeki gölge, 2016 senesine kadar devam etti. *Belleten Dergisinin* 2016 Ağustos ayı 288 sayısında "II. Mahmut'un Mal-Mülk Sayımı: Evreşe Örneği" ismiyle yayınlanan makalem bu konuda şu bulguları ortaya çıkarmıştı:

- Sayımın tamamlandığı,
- Sayımın tamamlanmadığı yönündeki bilginin kendini yeniden nasıl ürettiği,
- Söz konusu ertelenmenin sayımın ertelenmesi değil, Mart 1839'da başlaması öngörülen vergi düzeni olduğu,
- Sayım takvimin beş aylık süreci içinde Gelibolu ve Hüdavendigâr sancaklarının kaza sayım defterlerinin akıbetinin merkezin bilgisi dahilinde olduğu,
- Evreşe sayım defteri bulgularından hareketle servet vergisinin hedeflendiğini,

Ne var ki, Evreşe sayım defteri özelinde tespit ettiğim bu bulgular, Sultan II. Mahmut'un mal- mülk sayımına dair tekil örnektir. Sayımın uygulama biçimini kıyaslama imkânım yoktu. Her ne kadar kıymetli olsa da tarihsel gerçekliği sınırlı sonuçlar ihtiva ediyordu.

İşte tam da bu noktada bu bildirin konusunu oluşturan Lefke Emlak Defteri öne çıkmaktadır. Zira sayımın gün yüzüne çıkan ikinci örneğidir. Dolayısıyla benzerlik ve farklılıkları mukayese şansı vermektedir. Nitekim, "sayım takvimi ve uygulama sürecine" dair ortaya çıkardığı yeni bulgular, Sultan II. Mahmut'un politikalarının anlaşılması adına da önemlidir. Kıymetlidir.

Bildiri de önce Lefke Emlak Defteri, sayım-yazım kayıt usulü incelenecektir. Sonrasında kayıt usulünden kaynaklanan yeni bulgular sayım takvimi bağlamında değerlendirilecektir. Akabinde de tablo halinde düzenlenen bulguların Osmanlı vergilendirme usulü adına ne anlam ifade ettiği sorgulanacaktır. Bilhassa da örfi vergiler ile servet vergisi arasındaki ilişkiye işaret edilecektir. Nihayetinde Lefke özelindeki verilerin, II. Mahmut'un siyaseti bağlamında ne anlama geldiği üzeninde durulacaktır.

1 Literatürde sayımın değerlendirilme biçimi hakkında bk. Ayla Efe, "II. Mahmut'un Mal-Mülk Sayımı: Evreşe Örneği", *Belleten*, 2016, s. 483.

II. Mahmut'un Mal-Mülk Sayımının İkinci Örneği: Lefke Emlak Defteri

Lefke Emlak Defteri, Osmanlı Arşiv Kataloğuna Maliye Varidat Temettuat Defterleri (BOA.ML.VRD.TMT.d) 8878 numaralı Hüdavendigâr Vilayeti Lefke Kazası (mahalle ve köyler) adıyla kayıtlıdır. Katalogdaki kayıt tarihi; 29.12.1261(29 Aralık 1845)'dir. Dolayısıyla bu kayıt ilk etapta, defterin 1845 temettuat sayımına ait bir defter olduğunu göstermektedir. Büyük bir olasılıkla da bu nedenle Sultan II. Mahmut sayımına ait olduğu bilgisi gün yüzüne çıkmamıştır.

Deftere, 6 mahalle ve 24 köyün sayım sonuçları kaydedilmiştir. Toplam 304 sayfa ve 147 görüntüden ibarettir. Defterin diplomatik açıdan kayıt usulü, oldukça düzgün ve sistematiktir. Defterin kapağında “Lefke kaza ve karyelerinde sakin ehl-i islam ve reayanın emlak defteri” ibaresi yer alır. Tanzim tarihi olarak ta 3 C 1254 yani 24 Ağustos 1838 tarihi kaydedilmiştir. Aynı tarih bilgisi defterin ilk sayfasında da aynen tekrar edilmiştir. Dolayısıyla Lefke Emlak defterin tanzim tarihi bu defterin II. Mahmut'un sayımına ait olduğunun açık bir delilidir. Öte yandan bu defterin 1845 temettuat sayım defteri olmadığına bir başka kanıtı da tüm mahalle ve köylerin sayım sonuçlarının birbiri arkasına düzgün bir şekilde bir arada kaydedilmiş olmasıdır. Zira 1845 sayımlarında, ilgili idari birimin “mahalle ve köylerine” ait sayım kayıtları birlikte değil, ayrı ayrı defterlere kaydedilmiştir. Belki bir ihtimal sonradan hepsi bir arada yeni bir defter olarak düzenlenmiş olma olasılığı (ilk etap da) akla gelebilir. Ama iki husus bu olasılığı da düşürmektedir.² Bir, hal böyle olsa Lefke defterin içinde buna dair bir kayıt olması beklenirdi. ³ İki, arşivde Lefke'nin mahalle ve köylerin tümünün müstakil 1845 temettuat sayım defterleri vardır.⁴

Yeni Bulgular: Sayımı Kim Ne Zaman Yaptı?

Sultan Mahmut'un mal mülk sayımıyla ilgili (sayım kararının alınması ve sayım takviminin uygulanma sürecine dair) şimdiye dek elimizdeki veriler şunlardı;

- 2 1845 sayımlarında sayım yazım ve kayıt usulünün nasıl yapılacağına dair merkezden numune defter formu gönderilmiştir. Ve bu form 1845 sayımın nispeten daha hızlı ve düzgün yapılmasının kanıtı olarak ileri sürülmüştür. Bu form literatürde bilinir ve sıkça kullanılır. Ama benzer bir numune formun 1840 sayımında da hazırlandığı anlaşılıyor. BOA., C. DH 30/14777, 4 Nisan 1840,
- 3 Mesela Evreşe defteri üzerinde suret olduğuna dair bir not düşülmüştür. bk. Efe, Evreşe, s. 488,
- 4 BOA.ML.VRD.TMT.d, 8859, 8850,8867, 8862, 8856, 8860, 8861, 8853, 8870, 8847, 8849, 8855, 8869, 8858, 8864, 8872, 8873, 8851, 8863, 8868, 8874, 8852, 8865, 8866, 8869, 8876, 8845, 8846, 8848, 8854, 8857, 8871

- Sayım kararı, 7 Ağustos 1838 tarihinde Sultan Mahmut'un teşebbüsat-ı adiliye adıyla yayınlanan fermanı ile alınmıştı. Ama ferman yayınlanmadan önce Meclis-i Vâlâ ve Dâr-ı Şurâyı Bâb-ı Ali gibi devletin en üst düzey organlarında tartışılmış ve karar oy birliği ile çıkmıştı.⁵
- İlgili arşiv kayıtları da sayım memurlarına Ağustos 1838'den itibaren maaş tahsisi yapıldığını gösteriyordu. Hatta Hüdavendigâr sancağının bazı kazalarının tahririnde görevlendirilen memurlara 7.500 kuruş maaş, maiyetindeki 2 kâtibe 1.000'den 2.000 kuruş maaş tahsisi yapıldığını biliyorduk. Sözü edilen sayım memurlarının da ağustos sonu Eylül başı gibi görevlerine başladığı bilgisine sahiptik.⁶

Lefke Emlak Defteri ise, bu bağlamda üç yeni bulgunun tespitine olanak vermektedir;

- Sayımın yerel de voyvoda ve marifet-i şer tarafından görevlendirilen muhamminler tarafından yürütüldüğü bilgisini,
- Sayım takvimin daha erken başladığı,
- Lefke Emlak Defterinin, sayımın tamamlanan ilk örneği olduğu,

Şöyle ki; Defterin ilk sayfasında, “kaza voyvodası marifeti ve marifet-i şer’ tayin ve terfîk kılınan muhamminler marifetiyle tahrir ve takdim birle emlak arazi ve hayvan defteri” şeklinde bir kayıt vardır.⁷ Sözü geçen muhamminler kimdir kaç kişidir, merkezden mi yoksa yerel den mi görevlendirme yapılmıştır belli değildir. Ancak böyle bir bilginin kayıtlı olması, sayımın kayıt usulünde -öncelikli mesele gibi görünen- “kıymet” değerlerinin tesadüfen değil uzmanlar tarafından yapıldığını göstermesi açısından son derece kıymetlidir. Bu, 1840 ve 1845 temettuat sayımlarında da olmayan bir özelliktir.

Sayım takvimin daha erkene çekilmesi meselesi ise, defterin üzerindeki tanzim bilgisinden kaynaklanmaktadır. Çünkü yukarıda işaret ettiğim gibi, şimdiye kadar ki bilgilerimiz sayımın Ağustos sonu ya da Eylül başından itibaren başladığı şeklinde idi. Ama Lefke defterin tanzim tarihi, 24

5 Fermanın tam metni için bk. Sayın, s. 121-126. Süreç için bk. Efe, Evreşe, s. 486, literatürdeki yer alış şekli için bk. Reşat Kaynar, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, 3. Baskı TTK, Ankara 1991, s. 116-120.

6 BOA., C.ML. 1485, 26 Ağustos 1838 ve BOA. C.ML. 361, Eylül 1838.

7 ML. VRD. TMT. d 8878, s. 2; Evreşe defterinde ise, Defter, sayım memurunun “ba irade-i seniyye tahrir-i hayriyyesi buyrulduğum Evreşe azasının nüfus, emlak ve arazi ve hayvan ve kâffe-i mevcudunun defteridir. Ber vech-i atü'l zikr beyan olunur” şeklindeki ifadesiyle başlar. bk. Efe, Evreşe, s. 488-89.

Ağustos 1838'dir. Dolayısıyla sayımın bir ay içinde bitirilme koşullarının zayıf olduğu ihtimalinden hareket edilirse, Teşebbüsat-ı adliye kararları TV'de yayınlanmadan önce Lefke de sayımın başladığı anlamına gelir. Bu da, zaten pilot uygulama olan sayımın, pilot olarak uygulamaya başladığını gösterir. Ve neden voyvoda ve muhamminler tarafından sayım kayıt işleminin yapıldığını açıklar. Ama elbette ki bu şimdilik bir varsayımdır. Yeni kayıtlarla izahı netleşecektir bir gün.

Ama şurası açıktır ki bildirinin konusunu oluşturan Lefke Emlak Defteri, her ne kadar Sultan II. Mahmut'un sayımın elimizdeki bilinen ikinci örneği olsa da ilk yayınlanan Evreşe defterine göre daha erken tarihte tamamlanmıştır. Bu bağlamda da aslında Sultan II. Mahmut sayımın "tamamlanan" ilk örneğidir. Nitekim Aralık 1838'de Hüdavendigâr Sayım Memuru Nabi Bey sunduğu raporda, Lefke'de tahririnin tamamlandığı ama defterinin henüz İstanbul'a gönderilmediği bilgisini merkeze ilemiştir.⁸

Peki voyvoda ve muhamminler neyi nasıl kaydetmişlerdir ki, sayım böylesine erken ve düzgün bir şekilde tamamlanabilmiştir?

İşte bu sorunun cevabı, Sultan II. Mahmut'un diplomatik ve ekonomik açıdan kritik bir dönemde neden bir adalet girişimi olarak sayım kararını alındığını anlamamıza yardımcı olacaktır. Bu nedenle önce Lefke defterinin bulgularının niteliği konusuna yer verilecektir. Sonrada bulgularla II. Mahmut'un yönetim stratejisi arasındaki bağlantı incelenecektir.

Lefke Emlak Defterinin Bulguları: Neyi Nasıl Kaydettiler?

Lefke Emlak Defterine, sistematik ve kendi içinde bir pratiği sağlayacak şekilde 6 mahalle ve 24 köye ait 4 bulgunun kaydedildiği görülmektedir. Bunlar; hane bilgisi, hanenin emlak ve hayvanları, temettuatı ve bir sene önceki tekalif bilgisidir.

Bu dört bulgunun kayıt şekli ise şöyledir:

8 30 Aralık 1838 tarihli bu raporda Nabi Bey; Lefke ile birlikte, Günyüzü, Seferihisar ve Beypazarı kazalarında da tahririn bittiği defterinin henüz gönderilmediği bilgisine yer verir iken, Mihaliççık, Nallıhan ve Karahisar-ı nallı kazalarının tahririnin bittiği ancak bu kazaların kalabalık, köylerin dağınık olması nedeniyle çalışmaların uzun sürdüğünü, Göynük ve Gölpazarı kazalarının tahririne ise devam edildiğini bildirmiştir. İlaveten bu kazaların tahriri diğer kazalara göre daha kalabalık, köylerin dağınıklık olması, günlerin kısalığı ve ulaşım araçlarının yetersizliği nedeniyle gece gündüz çalışılsa dahi mart ayına kadar yetiştirilemeyeceği de iletilmiştir. BOA. HAT. 1617. Raporla ilgili bilgiler için bk. Efe, Evreşe, s. 486-87.

Hane bilgisi: hane numarası altında hane reisleri kaydedilmiştir. Bu bağlamda 1838 Evreşe ile 1840 ve 1845 temettuat defterlerinde olduğu gibi iki farklı hane reisi bilgisinin kaydedildiği görülür. Bunlar:

- Bir, hane reisi erkek: isim, yaş, meslek ya da şöhret bilgisi ve fiziki özellikleri ve o mahalle ya da köyde kaçınıcı erkek olduğu bilgisi kaydedilmiştir. Yaşı küçük ise, isim, yaş bilgisi yanında annesinin adı ile birlikte kaydedilmiştir.
- İki, hane reisi kadın: bu kayıt şekli kadın dul ise karşımıza çıkan bir kayıt şeklidir. Böyle bir durumda, “şunun zevcesi” şeklinde bilgi ile kadının isiminin yazılması şeklinde kaydedilmiştir.

Ancak öte yandan hanelerin kayıt usulünde farklılık içeren bazı detaylarda yok değildir. Şöyle ki; eğer ilgili vergi mükellefi askerde ise annesiyle veya küçük erkek kardeşleri ya da kız kardeşleri var ise, hane numarası ile birlikte “şunun, şunun iştirak emlakıdır” şeklinde kaydedildiği görülmektedir. Ve eğer hane de erkek değil sadece kız kardeşler var ise, yine “şu, şu, şu hatunun iştirak emlakıdır” şeklinde kaydedilmiştir. Ayrıca eğer o hane içinde hane numarası altında tanımlanan hane reisinin emlakı dışında, ekstra eşin, annenin veya damadın ayrı malı var ise ayrı bir vergi hanesi altında değil aynı hane içinde yeni başlık açılarak o ilgili kişinin de malı mülki, hayvanı, varsa temettüsünün kaydedildiği görülmemektedir. Ama ilginç olan her biri için ayrı ayrı toplamlar verilmemiş. Emlak, hayvan, temettuat ve vergi miktarı tek bir toplam değer içinde gösterilmiştir. Ayrıca hane içindeki erkeklerin isim, yaş ve kaçınıcı erkek olduğu bilgileri, Evreşe deki gibi ayrı ayrı verilmek yerine sadece hane reislerinin mahalle veya köydeki kaçınıcı erkek olduğu şeklinde kaydedilmiş. Mahalle veya köyün tüm kayıtları tamamlanınca emlak, hayvan, temettuat ve tekalif toplam değerlerinin yanı sıra o yerleşim yerinde kaç erkek olduğu bilgisi eklenmiştir.

Emlak ve Hayvana Dair Bilgiler: hane reisi bilgisinden sonra kaydedilen ve çeşit ve kapsam açısından defterde en geniş yeri teşkil eden bulgulardır. O dönemin “servet” kavramını ortaya koyan bu bulgular sırasıyla aşağıdaki şekilde kaydedilmiştir;

- Menzil: fiziki niteliği ve kıymeti birlikte,
- Bina/dükân/değirmen: mevki ve kıymeti ile birlikte,
- Bağ/ dut bahçesi ve tarla: mevki, miktarı (evlek ya da dönüm), tasarruf şekli (mülk, tımar gibi) ve kıymeti ile birlikte,

- Hayvanlar: cinsi, miktarı ve kıymeti ile birlikte,
- Toplam emlak kıymeti: Menzil, bina, tarla, bağ, bahçenin kuruluş cinsinden kıymet toplamı,
- Toplam hayvan kıymeti: sahip olunan hayvanların kuruluş cinsinden kıymet toplamı,
- Toplam emlak ve hayvan kıymeti: emlak ve hayvan toplam kıymetlerinin kuruluş cinsinden toplamı,

Temettuat: kuruluş cinsinden nakit para miktarı,

Tekalif: 1253 senesi tekalifi kuruluş cinsinden verilmiştir. Bunun haricinde Evreşe defterinde kaydedilen cizye ya da bir başka vergiye yer verilmemiştir.

İzah etmeye çalıştığım bu kayıt biçimini Cami-i kebir mahallesinin birinci hanesinin emlak kayıt usulünü Tablo 1’de mahallenin tüm hanelerin ayrı ayrı emlak dağılımı ve toplam değerlerini Tablo 2’de, Lefke’nin tüm mahalle ve köylerinin ilgili bilgilerinin toplam değerleri de Tablo 3’de defterdeki kayıt şekli ve sırasıyla aynen verilmiştir:

Tablo 1: Cam-i Kebir Mahallesi Hanesi1’in Emlak Dağılımı

Hane:1 Erkek: 1	Muhtar-ı evvel Tekfurdağlı oğlu kır sakallı Hüseyin bin Ali’nin emlakı: 52 yaşında				
	Nitelik	Miktar		Re’s	Kıymet
		Dönüm	Evlek		
Menzil	Fevkani ve tahtani 4 odalı müştemilat mülk menzil bab				2500

Dut bahçesi/bahçe	Hasıraltı mahalde mahlut	2			600
	Kasaba karibinde dedelik mahallinde mülk	1			150
	Kumluk mahallinde mülk		2		80
	Kasaba derununda mülk		1		700
	Kasabaya karib Kızıldere mahalde	2,5			750
	Zincirlikuyu mahalde bahçe	2			300
	Yine Zincirlikuyu da dut bahçesi	2			200
	Pınarbaşında bahçe	2,5			500
	Kasaba karibinde harap mülk dut bahçesi	2			160
	Köprübaşında bahçe		0,5		20
	Nefyerinde harap dut bahçesi	1			50
	Tekke altında dut bahçesi		3		75
	Tekke altında bahçe		1		40
Tarla	Damay(?) tarla	1,5			50
	Kızıltepede tarla	2			60
	Tımar arazide kara çalıda tarla	1			150
Hayvan	Katır			3	1000
	Merkep			2	200
Emlak toplamı					6420
Hayvan toplamı					1200
Emlak hayvan toplamı					7620
Temettuat					1500
Tekalif					118

Tablo 2: Cami-i Kebir Mahallesi Hanelerinin Emlak Yekûn ve Dağılımları

Hane	Mükellef		Emlak Kıymeti (Kuruş)	Hayvan Kıymeti (Kuruş)	Emlak+Hayvan Toplam Kıymeti (Kuruş)	Temettü (Kuruş)	Tekalif (Kuruş)
	İsim, meslek fiziki durum	Yaş					
1	Muhtar-ı evvel Tekirdağlı oğlu kır sakallı Hüseyin bin Ali emlakı	52	6420	1200	7620	1500	118
2	Börkci paşa zede kara sakallı mir Numan bin Mustafa emlakı	40	6230	250	6480	1250	117

3	Halil Efendi oğlu Halil (asakiri mansure de) ve Hanife'nin bil iştirak emlakı	25	945	-	-	-	Asker olduğundan tekalif yok
4	Recep oğlu sakallı bin İsmail emlakı	30	8015	-	-	1250	118
5	Kara sakallı Mehmet sadık bin Mustafa emlakı	40	5780	500	6250	850	250
6	Sarı Mehmet oğlu Osman ile validesi Zeynep bint elhac Mustafa emlakı	12	5145	-	-	1500	102
7	Odacı oğlu kumral sakallı hafız bin İsmail, merkumun validesi Ayşe hatunun emlakı	30	5925	200	-	1250	90
8	Hacı Hamza mescidi imamı kara sakallı Halil Efendi bin İbrahim emlakı	65	750	200	950	-	İmam olduğundan tekalif yok
9	Çakır Hesene'nin validesi Fatma hatunun emlakı	-	1040	40	1080	-	23
10	Berber esnafından aksakallı Osman bin Mehmet emlakı	60	1400	90	1490	300	23
11	Berber esnafından kumral bıyıklı Hasan bin İsmail	30	520	50	570	400	23
12	Rençberandan yamuk oğlu kır sakallı Mehmet bin İsmail emlakı	50	2600	-	-	400	58
13	Bıçakçı esnafından kır sakallı Muslu Mehmet bin Ahmet emlakı	50	4860	50	4910	800	78
14	Kara sakallı kara Osman oğlu hafız Osman emlakı	35	2810	150	2960	500	İmam olduğundan yok
15	Ali bey oğlu Mehmet emlakı	16	550	-	-	150	25

16	Damat oğlu kse sakallı Ahmet bin Hasan ile validesi Fatma hatunun emlakı	30	3985	200	4180	600	58
17	Reņberandan aksakallı Numan bin Süleyman	60	680	50	790	250	15
18	Berber esnafından kse sakallı Mehmet bin İsmail emlakı	30	3630	150	4080	900	58
19	Hacı mazlum zevcesi kafiye bint molla Halil emlakı		2500	Başka kayıt yok			
20	Bakkal esnafından kır sakallı kıban oğlu Mehmet bin Hasan	50	7250	900	8150	1000	105
21	Kırlandı oğlu aksakallı Halil bin Hasan	60	2275	300	3575	1200	90
22	Kara sakallı kara Mehmet oğlu Ali emlakı	25	6975	1320	8295	1250	118
23	Helvacı esnafından ak sakallı tantan Ali bin Mustafa emlakı	65	200	-	-	200	65
24	Reņberandan Hakkı oğlu kır sakallı Hüseyin bin Mustafa	65	2750	100	2850	400	118
25	Ahmet oğlu Ali kse sakallı Ahmet emlakı	40	750	-	-	350	20
26	Hacı kebir imam vekili kara sakallı hafız Mustafa bin Mustafa emlakı	25	3575	100	3675	1000	118
27	Semerci esnafından kumral sakallı Mehmet Ali iki karındaşından dersaadette sakin Ahmet ve diğer kardeşi taşrada bulunan Mustafa emlakı		2020	-	-	600	78
28	Berber Ali efendi oğlu Osman ve kerimesi Ayşe'nin biliştirak emlakı	12	5385	-	-	-	78

29	Rençberandan sarı sakallı Mustafa bin Mehmet emlakı	49	1075	250	1325	600	58
30	Hamamcı Mehmet oğlu kara sakallı Hüseyin emlakı	45	2380	250	2630	500	78
31	Nalband esnafından kara sakallı emir Ahmet oğlu Ahmet emlakı	35	2350	-	-	800	58
32	Rençberandan Taraklılı kumral tuzluoğlu Mehmet bin Hüseyin	40	5355	300	5655	900	103
33	Kara sakallı küçük hacı Halil bin Mustafa ile merkumun zevcesi Zeliha bint Mehmet emlakı	45	14050	600	14650	2000	180
34	Berber oğlu köse Mehmet bin Mustafa emlakı	30	2955	50	3005	400	58
35	Medetlili İbrahim damadı kırsakallı Hasan bin Mustafa emlakı	55	2800	-	-	600	103
36	Müezzin oğlu köse sakallı Ahmet bin Hüseyin emlakı	30	1640	80	1720	600	90
37	Rençberandan Kasapoğlu alim oğlu ter bıyıklı Hasan (tersanede neferan) ile karındaşı Mustafa emlakı	25 ve 1	5335	-	-	500	103
38	Elhac Mehmet zevcesi Mürvet hatunun emlakı		50	-	-	-	10
39	Rençberandan borkçe oğlu kır sakallı Ahmet bin İbrahim emlakı	40	1910	300	2210	600	58
40	Bayatlı oğlu Hasan'ın karındaşları Ahmet ve İbrahim'in emlakı	18 ve 25	1680	80	1760	500	78
41	Muharrar-1 sani semerci esnafından kumral sakallı Hasan bin Mehmet emlakı	40	7330	400	7730	800	103

42	Surcu oğlu kara sakallı Mehmet bin Mustafa emlakı	40	3610	120	3730	600	90
43	Sürçü oğlu ter bıyıklı esseyit bin kara Mustafa emlakı	25	910	80	990	200	30
44	Dergâh-ı ali kapıcıbaşlarından cebeci zade Lefke voyvodası esbak sarı bıyıklı Mehmet sadık ağanın emlakı	30	19130	910	20040	1000	Alınmıyor
45	Eskişehirli kara sakallı Mustafa bin Ali ile evvelki kerimesi fatmanın emlakı	40	3505	350	3855	500	60
46	Hacı Hüseyin oğlu kerimeleri Fatma, Hanife ve Saliha ile damadı Mehmetin emlakı		9105	70	9175	500	78
47	Yetim oğlu zevcesi Hanife'nin emlakı		300	-	-	-	0,5(?)
48	Mersun oğlu Ali bin İbrahim	16	400	Başka kayıt yok			
49	Küplüli kumral bıyıklı Halil bin Mustafa (evi yok) emlakı	30	230	-	-	400	25
50	Köçekci oğlu ter bıyıklı Osman bin Mustafa emlakı	20	200	-	-	-	-
51	Macık oğlu kara sakallı elhac Ahmet bin elhac Osman emlakı		2500	-	-	-	Aher vatanda olduğundan tekalif yok
52	Bey oğlu zevcesi kafiye emlakı (dul)		1600	Başka kayıt yok			
53	Ter bıyıklı Mehmet bin Resul oğlu Ahmet emlakı	25	-	-	-	100	-
Genel toplam		105 erkek sayısı	195455	185365	9690	30100	3324

Tablo 3: Lefke Kazası Mahalle ve Köylerinin Emlak Dağılımı ve Toplam Değerleri

Mahalle/köy	Hane Sayısı	Erkek Sayısı	Emlak Kıymeti (Kuruş)	Hayvan Kıymeti (Kuruş)	Emlak+Hayvan Toplam Kıymeti (Kuruş)	Temettü (Kuruş)	Tekalif (Kuruş)
Cami-i kebir	53	105	185365	9690	195455	30100	3324
Cami-credit	29	65	132170	7120	139290	15700	1776
Hacı Hamza	40	90	175360	12505	187865	23200	3161
Balaban	81	169	318884	34435	353319	4373	4949
Dere	84	166	202720	40480	343210	46250	5145
Sığırlık	71	134	168445	16615	185040	26250	3581
Selçik	27	70	91320	32750	124170	15800	6871
Yenice-i kebir	69	159	255888	52940	308828	48400	10832
Kuzguncu	15	32	45891	11994	57885	9651	5725
Paşalar/beşler	8	13	7220	5810	13020	1950	-
Yenice-i sağır	24	52	61770	22700	84470	12750	7668,5
Karağağaç	53	92	88880	31750	120635	35800	23791
Üyük	21	44	19890	14210	34070	9950	6134
Medetli	99	184	211701	86130	297831	48755	27637
Sığırcık	66	122	170380	30660	201040	27350	17190
Kaçıkçı	18	30	26065	5730	31795	9700	6354
Borucak	22	45	42992	11470	54462	9350	5289
Kızılöz	29	47	25150	19830	44980	7700	2522
Edincik	11	22	15500	9055	24555	3050	1480
Ciciler	29	62	37732	11625	49357	12930	7734
Düzmeşe	43	87	115231	21995	137226	21300	11861
İsre	7	15	12358,5	5745	18103,5	2300	970
Akçapınar	32	88	39269	54380	93649	12600	7113
Bereket	38	92	66456	38960	105416	18720	11213
Çakallı	16	24	24420	13670	38090	9300	5857
Avdan	11	29	15240	14705	29945	4800	2842,5

Eğirce	51	108	95350	47745	143095	19300	10743
İncirli	46	110	103045	30815	133860	29450	11360
Yılanabad	49	106	93623	41865	135488	29950	18664
Dereyük	25	50	22250	24965	47215	10700	6180
Balçıkhisar	21	47	34790	15235	50025	11050	5548
Kilise	54	128	395920	41285	437205	66300	10216,5
Mengere	45	112					
Genel toplam	1289		342340,5	818964	4242304,5	634178	253715,5

Peki bu bilgiler ne anlama gelir ve neden derlenmiştir?

Sayımın yapılma gerekçesini de ortaya çıkaran bu sorunun cevabı aslında yine bulguların niteliğinde gizlidir.⁹ Nitekim Tablo 1,2 ve 3'teki bulgular; tekâlif-i örfiye yükümlülüğüne yönelik tespitlerin yapıldığını gösterir. Dolayısıyla burada doğru soru, Sultan II. Mahmut'un 1838 de neden tekâlif-i örfiye yükümlülüğü ile ilgili tespit yaptırma ihtiyacı hissettiği olmalıdır. İşte bu sebeple aşağıda tekâlif-i örfiye yükümlülüğünün sayım öncesinde devlet ve mükellef için ne anlama geldiği üzerinde durulmuştur. Sonuçları sayım bulguları üzerinden değerlendirilmiştir.

Tekâlif-i Örfiye Yükümlülüğü

Malum olduğu üzere Tekâlif-i örfiye 97 farklı vergi ve resmi ihtiva eden bir yükümlülüktür.¹⁰ Ancak bu, ne bu vergilerin en başından beri hep bir arada var olduğu ne de hereksin vergi yükümlüsü olduğu anlamına gelir. Çünkü, Tekâlif-i örfiye içinde yer alan vergi ve resimler ihtiyacı binaen tarh ve tahakkuk ettirilmiştir. Başlangıçta daimî de değildir. Ancak yaşanan gelişmelere dayalı olarak süreklilik kazanmışlardır. Mesela Tekâlif-i örfiye içinde yer alan en önemli vergi kalemleri arasında;

- Başlangıçta aynı ve nakdi yükümlülüğü içeren sonradan bedele çevrilen ararız vergileri

9 Erol Özvar, bütçe, tahrir, masraf defteri ve ruznamçelerin kayıt usulüyle, yönetici elitin politik tercihleri ile doğrudan bir bağlantı olduğuna işaret ederek, bu kaynakların kayıt usulüne bakarak yönetici elitinin neyi önemsedikleri, takip ettikleri veya önemsiz gördüklerini anlamının mümkün olduğuna değinir. bk. Erol Özvar, "Giriş Osmanlı Devleti'nde Bütçeler: Merkezi Hazinesinin Yıllık Muhasebe Bilançoları" *Osmanlı Maliyesi Kurumlar Bütçeler*, ed. M. Genç, E. Özvar, C 2, Osmanlı Bankası Yay, İstanbul 2006, s. 12.

10 Tekâlif-i örfiye kapsamında ki vergi ve resimler için bk. A. Vefik Sayın, *Tekâlif Kavaidi*, Ankara 1999, s. 91-117.

- Hasların iltizam sistemi içine çekilme sürecinde eklenen yerel idarecilerin maaş ve harcamalarının bedeli olan imdadiyeler
- Yeni ordunun kurulması paralelinde eklenen iane-i cihadiye ve kalyoncu bedeli gibi yükümlülükler
- Ulaşımın bedeli şeklinde tanımlayabileceğimiz ref'i menzil bedeli
- Şehir kethüdası aracılığıyla yapılan ve yukarıdaki vergilere oranla en değişken olan yerel harcama ve masraflar vardır.

Dolayısıyla Tekalif-i örfiye, yeni ihtiyaçlar doğrultusunda yeni eklemelerle miktarı sürekli değişen, farklı ödeme şekilleri ve takvimi olan bir yükümlülüktür. Bir diğer deyişle tekalif-i örfiye; hazinenin geliri olduğu kadar vali, mütesellim, kadı gibi yerel yöneticilerin maaş ve masraf karşılığı ve aynı zamanda yerel masrafların kaynağı demektir. Hal böyle olunca da farklı tarihlerde farklı kişiler tarafından tarh ve tahsil edilen kontrolü zor bir vergilendirme idi. Devlet, 18. yy.'da yaygınlık kazanan, "tevzi defteri hazırlama zorunluluğuyla" tekâlif-i örfiye yükümlülüğünü kazalar özelinde görünür kılınmasını sağlar. Kadı başkanlığında, esnaf, vali, mütesellim voyvoda gibi yerel yöneticiler, esnaf temsilcisi ve şehir kethüdası ile ayan ve ileri gelenlerden oluşan kurula, belirli bir prosedür içinde yılda iki defa tevzi hazırlama yetkisini verir. Ancak masraf-ı belde adıyla eklenen harcama kalemleri nedeniyle yükümlülüğünün artmasını engelleyemez.¹¹ Nitekim III. Selim ve II. Mahmut devrinde tevzi hazırlama ve merkezi kontrolün sağlanması adına bir takım kural ve yaptırımlar getirilme çabası sarf edilse de sonuç alınamamıştır. Yerel inisiyatifin etkisi güçlenerek devam etmiştir.

Öte yandan tekalif-i örfiye yükümlüğünde adaletsizliğe yol açan başka hususlarda söz konusuydu. Şöyle ki;

- Bir, imparatorluktaki her yer ve herkes vergi yükümlüsü değildi. Mesela imtiyazlı bölgelerin tekâlif-i örfiye yükümlülüğü yoktu.¹² Yine bazı görev

11 Tevzi hazırlama süreci ve tevzilerin Osmanlı iktisadi, idari ve toplumsal yapısındaki yeri ile ilgili bk. Y. Özkaya, "XVIII. Yüzyılın Sonlarında Tevzi Defterlerinin Kontrolü", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (1981), s. 135-155; V. Günay, "Yerel Kayıtlar Işığında XVIII. Yüzyıl Sonlarında İzmir", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXV/1 (Temmuz 2010), s. 253-268; Y. "18. ve 19. Yüzyıllarda Osmanlı Taşrasında Oluşan Yeni Mali Sektörün Mahiyet ve Büyüklüğü Üzerine", *Dünü ve Bugünüyle Toplum ve Ekonomi*, 9 (Nisan 1996), s. 89-143.

12 İmtiyazlı bölgeler tekalif yükümlülüğü yok. Zira bölgesel farklılık temeli vergi ödeme biçimlerin farklılığına dayanır.

ve hizmetlere geniş bir muafiyet alanı tanınmıştı. Mesela derbentçiler, madenciler vb. geri hizmet gruplarına. Zaman içinde bu muafiyetlerin alanı daraltıldı. Hatta askeri sınıf içinde olanlar dahi vergi yükümlüsü sayıldı. Ancak hala çeşitli meslek grupları (idareciler, askerler, hocalar, hastalar gibi) içinde muafiyet hakkını muhafaza edenler vardı. Üstelik muaf olma halinin belirlenmesinde yerel inisiyatif etkili olabilmekteydi. Bilhassa da valiler. Bu da uygulama da çeşitli adaletsizlikleri ortaya çıkarmaktaydı.

- İki, tekâlif-i örfiye yükümlülüğü “kollektif” bir sorumluluktur. Çünkü, yukarıda izah ettiğim gibi değişken bir vaziyet alan tekâlif-i örfiye yükümlülüğü öncelikle idari birimlere tarh ve tahakkuk ettirilir. Sonra o idari birimde yaşayan erkek sayısına bölünüp emlakları oranında vergi yükümlülüğü tespit edilirdi. Dolayısıyla vergi yükümlüsü olmak için, emlak sahibi olmak gerekliydi.¹³ 2. Mahmut sayımında, erkek sayısı ve emlak değeri ile ilgili tespitlerin yapılmış olması, tekâlif-i örfiye yükümlülüğünün tam da bu niteliğiyle ilgiliydi. Zira, tekâlif-i örfiye içinde yer alan avarız, imdadiye gibi vergi kalemleri, ilgili idari birimde yaşayanların zenginlikleri ölçüsünde değişen (3, 5,7 vb. sayıda haneden) itibari bir birime göre dağıtılırdı. 17. yy. ortasında yaygın ve kapsamlı şekilde uygulanan avarız sayımları bu ihtiyaca binaen uygulanmıştı.¹⁴ Ancak zaman içinde güncelliğini yitirmişti. Öyle ki, 17. yüzyılın ortasında yapılan genel sayımlardan sonra yeni avarız sayımı yapıldığına dair elimiz de bilgiler yoktur.

Sorun şu ki Sultan II. Mahmut devrinde tekâlif-i örfiye meselesi;

- Devlet için kontrol edilmez
- Mükellefi için de öngörülemez
- Yerelin inisiyatifinin arttığı
- Ve devletin elinde tekâlif-i örfiye yükümlülüğünün dağıtılmasında kullanacağı gerçekçi bir ölçüğün olmadığı bir vergilendirmeydi. Sultanın

13 Tekâlif-i örfiye yükümlülüğünde paylaşım biçim hakkında bk. A. Saydam, “Trabzon Sancağının Tekâlif-i Örfiye Yükümlülüğü (1830-1840)”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S 127, Ağustos 2000, s. 69-102.

14 Oktay Özel’in verdiği bilgiye göre; müstakil avarız sayımları ilk defa kanuni devrinde yapılmıştır. Ancak bu sayımlara dair elimizde örnek yoktur. Avarız sayımlarının yaygınlaşması ve kapsamının genişlemesi ise, avarız vergilerin düzenli ve yıllık toplanmaya başlamasına paralel olarak 1620’lerden itibaren başlamıştır. bk. Oktay Özel, “Avarız ve Cizye Defterleri” *Osmanlı Devleti’nde Bilgi ve İstatistik*, der. H. İnalçık, Ş. Pamuk, Ankara 2011, s. 38-39.

kendisi de bizzat bunun farkında idi.¹⁵ 1830-1835 arasında yayınladığı fermanlar ile bunu yeniden düzenleme gayreti içinde olsa da sonuç alamamıştı.¹⁶

Dolayısıyla bu sayımın kritik bir ortamda alınması esasta var olan bir anlayışın devamıdır aslında. Ancak kararın, “örfi vergi düzenlemelerini de içerecek şekilde bir paket program olması ve adalet girişimi” olarak sunulmuş olması, cesur bir karar olduğu kadar “yeni ve kararlı” bir tutumun da göstergesidir. Lefke Emlak Defteri de bu tutumun gün yüzüne çıkan ilk örneğidir.

Peki Lefke Emlak Defteri, 1838 sayımın bir servet sayımı olduğunu gösterir mi?

Defterde “kıymet” üzerinden bir tespit yapılması bu sayımın bir servet sayımı olduğunu şüphesiz bir delildir. Aynı şekilde üretim ve hasıla dair bir kaydın olmaması da bunu destekler. Ayrıca bir hane içinde sadece hane reislerinin değil hanede yer alan diğer (eş, anne, damat gibi) kişilerin emlaklarının aynı kayıt altına devam ederek ayrı ayrı kaydedilmesi, kız/erkek iştirak emlak sahiplerini içerecek bir kayıt sistemi içinde yapılmış olması da bu bağlamda önemlidir. Keza hem kayıt dışı olma halini engelleme ve tüm emlak varlığını kayıt altına alma hem de toplam serveti tespit etme gayretini gösterir. Ancak bu, servet vergisinin Osmanlıda ilk defa “cari” kılındığı anlamına da gelmez. Zira yukarıda izah etmeyi denediğim gibi, tekâlif-i örfiye zaten servet üzerinden tevzi edilen bir vergilendirme idi. Bununla birlikte bu defterin önemi iki açıdan göz ardı edilemez:

- Bir, Sultan II. Mahmut’un iktidarında “servetin” ne olduğu nasıl tanımlandığı meselesini ortaya çıkarmış olmasıdır. Bu da Tablo 1,2 ve 3’te açıkça görüldüğü gibi, hanelerin emlak ve hayvan toplamları ile temettüleridir. Dolayısıyla günümüzdeki servet vergisinin mukabili değildir.
- İkincisi, sayım defterinde kaydın, hane üzerinden yapılması, “itibari handen gerçek haneye” geçişin planını verir. Daha doğrusu vergi mükellefiyetini hane reisinin malı mülki üzerinden dağıtıma hedefini ortaya koyar. Teşebüsât-ı adliye kararları içinde binde hesabıyla dağıtımın yapılacağını ilan edilmesi de bu hedefin bir diğer göstergesi ve yerel inisiyatifi en aza indirme, standart bir oran üzerinden dağıtımı gerçekleştirme gayesini gösterir.

15 Sultan II. Mahmut’un yurt içi gezilerinde bizzat bu sorun ifade edilmişti.

16 Saydam, *age.*, s. 33.

Peki, Sultanın adil vergilendirme ve servet üzerinden standart bir vergilendirme hedefini baz aldığımız da Lefkelilerin vergi mükellefiyetliği ve vergi yükü adına ne söylenebilir?

Defterin kayıt biçimi ve bulguların niteliği, öncelikli olarak Lefke vergi mükelleflerine dair bir durum tespiti yapıldığının işaretidir. Hatta bu faaliyeti mükellefin; fiziki durumu, yaşı, mesleği/şöhreti malı mülkü parası ödediği tekalifi üzerinden bir resminin çekildiği şeklinde de düşünebiliriz. Bu bağlamda Tablo 1'deki veriler, bu resmin, bir mükellef örneğinde deftere yansıyan halidir. Tablo 2'de Lefke'nin bir mahallesinde yaşayan mükelleflerin toplu fotoğrafı, Tablo 3'ü de Lefke'nin toplam erkek sayısı, toplam serveti, toplam sermaye miktarı ve bir sene önceki toplam tekalif miktarını gösteren fotoğrafı olarak değerlendirilebiliriz.

Şüphesiz Sultan ve yönetici elit için bu resimlerin kadrajı içine giren bilgiler kıymetliydi. Bu sayede Lefke de yaşayanlar devlet nezdinde bilinir hale gelmiş ve kaydedilmişti. Bu bağlamda belki klasik tahrir geleneğinin yeniden canlanması şeklinde de görülebilir. Ancak defterin kayıt biçimi bu bağlamda bir başka hususa daha işaret eder. Şöyle ki; klasik tahrirler bilindiği gibi mufassal ve icmal olmak üzere iki ayrı defter şeklinde düzenlenmiştir. Lefke defteri ise, bu iki ayrı defter verilerinin, “bir defter” halinde düzenlenmiş şekli gibidir. Dolayısıyla sayım kayıt-yazım yöntemi açısından bir yeniliğe işaret eder. Ama şurası açıktır ki; vergi mükellefi, hala yaşadığı idari birimin adıyla fiziki yapısı, yaşı, mesleği, şöhreti, malı-mülkü üzerinde tanımlanmaya devam etmektedir. Nitekim “şu idari birimde şu hane de şu fiziki özelliklere sahip şunun oğlu şu kişi” şeklindeki bu tanımlama bir nevi mükellefin “kimlik kartı” olmuştur.

Defterdeki tekalif bilgisi ise, vergi yükünün sayımdan bir sene önceki tekalif-i örfiye yükümlülüğünün Lefke toplamı, mahalle ve köylere bu toplamın düşen miktarını ve her mahalle ve köyde yaşayan hane numarası altında kaydedilenlere isabet eden miktarı göstermektedir. Yukarıda işarete ettiğim gibi bu bilgi mevcut halin durum tespiti bilgisi anlamındadır. Bu bağlamda iyileştirmeye yönelik bulgular şeklinde değerlendirilmemelidir. Nitekim, tekalife, ait bilgileri arşivin farklı tasnifinde yer alan Lefke'ye ait tevzi kayıtları¹⁷ ve yine aynı tasnifte ki 1845 temettuat sayım sonuçlarıyla¹⁸ karşılaştırdığımızda; aşağıdaki Tablo 4 ve grafikteki bulgulara erişiriz.¹⁹

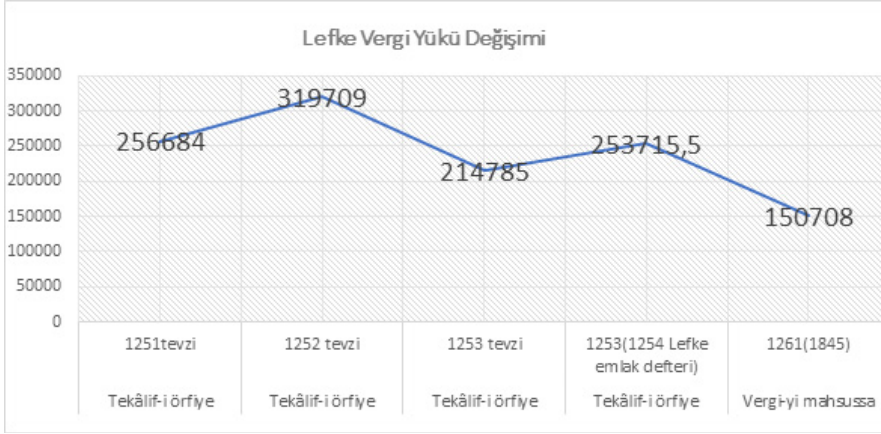
17 BOA., DBŞM.d., 10235, 29.12.1253.

18 Metinde Dipnot 4' te verilen BOA.ML.VRD. TMT.d tasnifinde yer alan defterlerin vergiy-i mahsusa toplamlarıdır.

19 Tabloda yer verilen tevzi kayıtlarında merkezin talepleri, yerel idarecilere yapılan ödemeler ve masrafi

Tablo 4: Lefke Vergi Yüğü Değişimi

Genel toplam Kuruş	Tekâlif-i örfiye 1251tevzi	Tekâlif-i örfiye 1252 tevzi	Tekâlif-i örfiye 1253 tevzi	Tekâlif-i örfiye 1253(1254 Lefke emlak defteri)	Vergi-yi mahsusssa 1261(1845)
	256684	319709	214785	253715,5	150708

Tablodaki verilerin ve grafikteki bulgunun niteliği, Sultan Mahmut devrinde tekâlif-i örfiye yükümlülüğünün ne kadar değişken ve mükellef için öngörülemez olduğunun en somut göstergesidir. Tanzimat, tekâlif-i örfiye yükümlülüğüne son vererek yerine vergi-yi mahsusssa'yı cari kılmıştır. İlk 10 sene içinde de vergi-yi mahsusssa'nın "hal ve tahammüle" göre dağıtılması için yoğun bir çaba sarf edilmiş. Ancak standart değişmez bir oran üzerinden objektif kriterlere dayalı bir vergilendirme sağlanamamıştır. Dağıtım, yerel idari kurumlar tarafından yapılmaya devam edilse de yerel idari kurumların yapısı, tabi olduğu kurallar yeniden ve yeniden tanımlanmıştır. Halkın rıza ve taahhüdünü içeren bir zemini oluşturma gayreti sergilenmiştir.²⁰

belde adıyla çok çeşitlilik gösteren ve her yıl değişen harcama listelerini içerir. BOA., DBşM.d., 10235, 29.12.1253 tasnifinde yer alan bu kayıtlarda birbirini takip eden üç senenin tekâlif-i örfiye miktarı kaydedilmiştir.1254 yani II. Mahmut sayım defterindeki veri ise yukarıda açıkladığım gibi 1254 senesinde kaydedilmesine rağmen bir sene önceki tekâlif miktarını verir. Hicri 1261 miladi 1845 sayım kayıtları ise, Tanzimat'la binlikte kaldırılan tekâlif-i örfiye'nin yerine ihdas edilen vergiyi mahsusssa vergisidir. Bu vergi konsolide bir vergidir. Salınmasında kaldırılan tekâlif-i örfiye miktarı baz alınmıştır. Ancak masraf adıyla anılan harcama kalemleri düşülmüştür. bk. A. şener, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi*, İşaret Yay, İstanbul 1990, s. 94.

20 Sürecin izlenen siyaseti ve merkez -taşradaki uygulama biçimi hakkında bk A. Efe, "1845 Temettuat Sayım Sonuçları Ne Oldu?", *History Studies*, VIII/1 (March 2016), s. 19-35.

Sonuç

Lefke Emlak Defteri Sultan II. Mahmut'un mal mülk sayımının gün yüzüne çıkan ikinci örneği olmakla birlikte sayımın "tamamlanan" ilk örneğidir. Defter verileri, servete üzerinden vergi tarhının hedeflendiğini ortaya koymaktadır. Ne var ki, Sultan II. Mahmut'un iktidarında bu hedef gerçekleştirilememiştir. Tanzimat'ın ilk döneminde de ulaşılmamıştır. Ama bir hedef olarak Tanzimatçıların önünde hep var olmuştur. Nihayetinde servet vergisinin emlak ve gelir vergisi şeklinde uygulanması için 1858'den 1907'e dek yeni pratikleri uygulanmaya devam edilmiştir.²¹

Bununla birlikte Sultan II. Mahmut'un bu mal mülk sayımı, devrin siyaset stratejisinin niteliği adına önemli bir aşamaya işaret eder. Bu nedenle yarım kalmış, başarısız olmuş bir uygulama şeklinde değerlendirmek doğru olmaz. Çünkü, kritik bir zamanda uygulanan bu sayım, Sultan Mahmut'un, kıyafetindeki değişiklik, yurtiçi seyahatleri, törenlere iştiraki gibi bizzat kendi yaşantısında somutlaşan kamusal görünürlüğü ile inşa etmeye çalıştığı imge ile bağlantılıdır. Aynı şekilde 1830 nüfus sayımı, coğrafyanın haritalarının hazırlanması gibi yönetilenin görünür kılınması adına yapılan girişimlerin de bir parçasıdır. Dolayısıyla hem yeni iktidar biçiminin araçlarından birisidir. Hem de merkezîleşme misyonun.²² Nitekim Lefke özelinde, toplam erkek ve hane sayısı, her bir hanenin reisinin yaşı, fiziki durumu, şöhreti mesleği, evinin niteliği, tarla bağ ve bahçesinin nasıl nerede olduğu kıymetinin ne olduğu hayvan varlığı ve ödediği vergi ile birlikte kaydının yapılmış olması merkezîyetçilik siyasetinin 1838'deki görünür halidir.

21 A. Kaya, Y.Terzibaşoğlu "Tahrirden Kadastroya:1874 İstanbul Emlak Tahriri ve Vergisi, Kadastro Tabir Olunur Tahrir-i Emlak" *Tarih Toplum Yeni Yaklaşımlar*, S. 9, Güz, 2009, s. 9-58. N. Özbek, "Osmanlı İmparatorluğunda Gelir Vergisi: 1903-1907 Tarihli Vergi-i Şahsi Uygulaması" *Tarih Toplum Yeni Yaklaşımlar*, S. 10, 2009, s. 43-80.

22 Sultan II. Mahmut'un yeni siyaset anlayışı ve merkezîleşme ve modernleşme politikaları arasındaki ilişki için bk. Cengiz Kırılı, *Sultan ve Kamuoyu, Osmanlı Modernleşme Sürecinde Havadis Jurnalleri, 1840-44*, İş Bankası Yay. İstanbul, 2009, s. 26-37.

Kaynaklar

- BOA., C. DH 30/14777, 4 Nisan 1840.
- BOA., C.ML. 1485, 26 Ağustos 1838.
- BOA., DBŞM.d., 10235, 29.12.1253.
- BOA. C.ML. 361, Eylül 1838.
- BOA. HAT. 1617.
- BOA.ML.VRD. TMT.d, 8859, 8850,8867, 8862, 8856, 8860, 8861, 8853, 8870, 8847, 8849, 8855, 8869, 8858, 8864, 8872, 8873, 8851, 8863, 8868, 8874, 8852, 8865, 8866, 8869, 8876, 8845, 8846, 8848, 8854, 8857, 8871
- BOA., ML.VRD. TMT.d, 8878.
- Cezar, Y. “18. ve 19. Yüzyıllarda Osmanlı Taşrasında Oluşan Yeni Malî Sektörün Mahiyet ve Büyüklüğü Üzerine”, *Dünü ve Bugünüyle Toplum ve Ekonomi*, 9 (Nisan 1996).
- Efe, A., “1845 Temettuat Sayım Sonuçları Ne Oldu?”, *History Studies*, VIII/1 (March 2016).
- Efe, A., “II. Mahmut’un Mal-Mülk Sayımı: Evreşe Örneği” *Belleten*, 2016.
- Günay, V. “Yerel Kayıtlar Işığında XVIII. Yüzyıl Sonlarında İzmir”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXV/1 (Temmuz 2010).
- Kaya, A. Y. Terzibaşoğlu “Tahrirden Kadastroya:1874 İstanbul Emlâk Tahriri ve Vergisi, Kadastro Tabir Olunur Tahrir-i Emlâk”, *Tarih Toplum Yeni Yaklaşımlar*, S 9, Güz, 2009.
- Kaynar, R., *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, 3. Baskı TTK Yayınları, Ankara 1991.
- Kırlı, C., *Sultan ve Kamuoyu, Osmanlı Modernleşme Sürecinde Havadis Jurnalleri, 1840-44*, İş Bankası Yay. İstanbul 2009.
- Özbek, N. “Osmanlı İmparatorluğunda Gelir Vergisi: 1903-1907 Tarihli Vergi-i Şahsi Uygulaması” *Tarih Toplum Yeni Yaklaşımlar*, S 10, 2009.
- Özel, O., “Avarız ve Cizye Defterleri” *Osmanlı Devleti’nde Bilgi ve İstatistik*, der. H. İnalçık, Ş. Pamuk, Ankara 2011.
- Özkaya, Y., “XVIII. Yüzyılın Sonlarında Tevzi Defterlerinin Kontrolü”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (1981).

Özvar, E., “Giriş Osmanlı Devleti’nde Bütçeler: Merkezi Hazinesinin Yıllık Muhasebe Bilançoları” *Osmanlı Maliyesi Kurumlar Bütçeler*, ed. M. Genç, E. Özvar, C 2, Osmanlı Bankası Yay., İstanbul, 2006

Saydam, A., “Trabzon Sancağının Tekâlif-i Örfiye Yükümlülüğü (1830-1840)”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S 127, Ağustos 2000.

Sayın, A., Vefik, *Tekâlif Kavaidi*, Ankara 1999.

Şener, A., *Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi*, İşaret Yay., İstanbul 1990.